

4859

JACK FAIRWEATHER

AZ ÖNKÉNTES

EGY EMBER, EGY HADSEREG
ÉS EGY TITKOS KÜLDETÉS
AUSCHWITZ LEROMBOLÁSÁRA

Mont Blanc
válogatás

A Birodalom határán fekvő titkos náci táborba internált ezrek sorsára akarta felhívni a figyelmet egy Witold Pilecki nevű harminckilenc esztendőes lengyel ellenálló, aki önként jelentkezett erre a vakmerő küldetésre. Álnéven, hamis papírokkal szándékosan elfogatta magát, hogy bekerüljön a táborba, ahonnan később jelentéseket küldött a földalatti mozgalomnak arról, hogy mi történik ott honfitársaival. Ám az információszerzésen kívül más feladata is volt: belülről kellett felkelést szerveznie úgy, hogy a németeket rajtaütésszerűen érje az akció.

A TÁBOR NEVE AUSCHWITZ.

A következő két és fél évben Pilecki megszervezett egy földalatti sereget Auschwitzban, és szabotázs akciókat hajtottak végre az egyes létesítményekben, náci informátorokat és tiszteket gyilkoltak meg, miközben információt gyűjtöttek a táborban folyó félelmetes tömeggyilkosságokról és kínzásokról. Csakhogy miközben Pilecki előtt összeállt a kép arról a borzalmas tényről, hogy a tábor a nácik az európai zsidóság kiirtásának epicentrumává teszik, arra is rá kellett jönnie, hogy a családja, a saját és az emberei életének kockáztatásával tudja csak figyelmeztetni erre a Nyugatot, mielőtt még minden elveszne. És ehhez a lehetetlent kell megkísérelnie: megszökni Auschwitzból.

© Barney Jones

JACK FAIRWEATHER

éveken át dolgozott a Washington Post és a Daily Telegraph számára tudósítóként, valamint a bagdadi és a perzsa-öbölbeli irodák vezetőjeként. Az iraki háborúról szóló riportjaiért Nagy-Britannia legjobb újságírója díjjal jutalmazták. Vermont és az Egyesült Királyság között ingázva tölti az idejét. Ezt a művet már több mint 25 nyelvre fordították le.

„Az önkéntes azért különleges, mert a szerző nagyon ügyelt a pontosságra. Talán úgy tűnt, hogy a holokauszttal kapcsolatban már nincs mit feltárni, Fairweather megkapó könyve ennek az ellenkezőjét bizonyítja.”

THE SPECTATOR

„Egy ilyen háthorzongató beszámoló méltó emléket állít minden lengyel háborús hősnek, és megszégyenítő ábrázolást nyújt a cselekvésképtelen szövetségesekről.”

SUNDAY TIMES

„Witold Pilecki a II. világháború egyik legnagyobb – ha nem a legnagyobb – elfeledett hőse. Fairweather alapos könyve meghatározó mű lesz ennek a nem mindennapos élettörténetnek a leírásában.”

ECONOMIST

„Fairweather figyelemre méltó műve Pilecki bátor cselekedetein keresztül mutatja meg a világnak azt, hogy mi történt Auschwitzban, és hogy erre mindenhol érdemes emlékezni.”

DAILY MAIL

„A szerző lebilincselően meséli el ezt a tragikus történetet, és ezzel egy új megközelítést hozott a holokauszt irodalomba.”

PUBLISHERS WEEKLY

JACK FAIRWEATHER

AZ ÖNKÉNTES

— részlet —

1. FEJEZET

INVÁZIÓ

KRUPA, KELET-LENGYELORSZÁG

1939. AUGUSZTUS 26.

Witold a vidéki ház verandájának lépcsőjén állva figyelte, ahogy a kocsi port kavarva végighajt a hársfákkal szegélyezett úton az udvaruk felé, aztán megáll a göcsörtös gesztenyefa alatt, fehér porfelhőbe burkolva a környéket. Abban az évben annyira száraz volt a nyár, hogy a parasztok babonákhoz folyamodtak, hogy vizet fakasszanak: vizet öntöttek egy megfulladt halott sírjára, vagy befogtak egy szűzlányt az eke elé, hátha attól majd elered az eső – a Lengyelország keleti határaihoz közel eső Kresyben ez volt a szokás. Aztán jött egy hatalmas nyári vihar, de az inkább pusztítást hozott: ledöntötte a takarmányt a földeken, és kilökte a golyák fészket a helyéről. Witold azonban azon az augusztuson nem a télre való takarmány miatt aggódott.⁵

A rádióból recsegve megszólalt a tudósítás, miszerint a német csapatok átmasíroztak a határon, és Adolf Hitler azzal fenyegetett, hogy újra visszafoglalja az 1. világháborúban átadott lengyel területeket. Hitler meggyőződése az volt, hogy a német nép brutális harcot vív más rasszokkal az ásványi kincsekért. Augusztus 22-én obersalzburgi hegyi nyaralójában úgy fogalmazott főtisztjei előtt, hogy „csak Lengyelország megsemmisítésével... és életerejének elpusztításával” sikerülhet a német

fajnak terjeszkedni. Másnap Hitler titkos meg nem támadási paktumot írt alá Sztálinnal, amely Kelet-Európát a Szovjetuniónak hagyja, míg Lengyelországot német kézre juttatja. Ha a németek terve sikerül, Witold otthonát és földjét elkobozzák, Lengyelország pedig vazallusi állammá süllyed vagy teljesen elpusztul.⁶

A poros autóból egy katona szállt ki, és azt a parancsot hozta Witoldnak, hogy gyűjtse össze az embereit. Lengyelország elrendelte a közel 500 000 tartalékos katona országos mozgósítását. Witold, aki hadnagyként szolgált a tartalékos lovasságban, és a helyi köznemesség tagja volt, negyvennyolc órát kapott, hogy egységét a közeli Lida városának laktanyájába vigye, ahol nyugat felé a csapatokat más járművekkel vitték tovább. A nyár folyamán sokat tett azért, hogy kilencven önkéntest kiképezzen, de embereinek többsége egyszerű paraszt volt, akik soha nem jártak csatában, és a fegyverrel sem tudtak bántani. Sokuknak még saját lova sem volt, és kerékpárral akartak szembeszállni a németekkel. Witold annyit tudott tenni, hogy mindegyiket fölfegyverezte 8 mm-es Lebel karabélyokkal.⁷

Witold gyorsan egyenruhát öltött, felhúzta lovaglósizmáját, és magához vette Vis lőfegyverét, amit a kolbászfüstölőben dugott el egy vödörben, miután nyolcéves fiát, Andrzejt egyszer rajtakapta, amint a kishúgára fogja a fegyvert még a nyár elején. A felesége, Maria épp Varsóba vitte a gyerekeket az édesanyjához látogatóba, de Witoldnak haza kellett őket hívnia. Keleten nagyobb biztonságban voltak, az távolabb esett Hitler tűzvonaltól.⁸

Witold hallotta, amint az istállószolga az udvaron felnyergeli kedvenc lovát, Bajkát, és még röviden megigazgatta khaki uniformisát a folyosón lógó tükör előtt, mellette a falon kifüggesztett képek, melyek őseinek dicső, de kudarccal végződő harcait ábrázolták. Harmincnyolc éves volt, középtermetű, sötétszőke

haját hátrafésülte a homlokából, és a szája úgy görbült, mintha félig mindig mosolyogna.

Mivel elég visszafogott természetű és jó hallgatóság volt, gyakran papnak nézték vagy jóindulatú bürokratának. Meleg és érzelgős tudott lenni, miközben gyakran azt a benyomást keltette, hogy visszatart magában valamit, valami feszíti belülről, amit vagy udvariasságból, vagy valamilyen megoldatlan feszültség miatt nem ad ki – talán mert így akart bizonyítani magának, nehéz lett volna pontosan megmondani. Witold magas mércét állított önmaga előtt, és másoktól is sokat várt el, de soha nem volt túl rámenős. Bízott az emberekben, és csöndes magabiztossága másokat is arra ösztönzött, hogy megbízzanak benne.⁹

Witold Pilecki és egy barátja, Sukurcze, 1930 körül

A Pilecki család tulajdona

Fiatal korában Witold művészi pályára készült, festészetet tanult Vilnius városának egyetemén, majd az 1. világháború után kialakult zavaros években kénytelen volt abbahagyni tanulmányait. Lengyelország 1918-ban kikiáltotta függetlenségét az orosz, német és az osztrák–magyar összeomlás után, de szinte közvetlenül azután megszállták az országot a szovjetek. Witold a felderítőcsapatával összetűzésbe került a bolsevikokkal, és Vilnius utcáin harcolt ellenük. Ez a tapasztalat mély nyomot hagyott benne. Egy barátját elveszítette, mert a folyóba fulladt, de a nagy izgalomban könnyű volt megfeledkezni a veszélyről. Witold a győzelmet követő mámorító időszakban nem akart tovább festeni, de nem igen találta a helyét. Egy ideig eladóként dolgozott egy katonai ellátmányraktárban, aztán a parasztszakszervezethez állt be, és szenvedélyes, de viszonzatlan szerelembe esett. Végül 1924-ben az apja megbetegedett, és Witold szinte megkönnyebbülten nyugtázta, hogy a sorsa ezzel megpecsételődött: át kellett vennie a család dűledező birtokát Sukurczében, ahol egy hatalmas uradalmi épület várta, elhanyagolt gyümölcsösök és egy 200 hektáros, búzával beültetett szántóterület.¹⁰

Witold egyszerre a helyi közösség vezető személyisége lett. Földjén a helyi falu, Krupa parasztjai dolgoztak, és mindenben az ő tanácsát kérték ki saját földjük műveléséhez. Witold létrehozott egy tejtermelő szövetkezetet, hogy jobb árakat tudjanak kialakítani, majd miután örökségéből egy jelentős összeget költött díjnyertes arab telivér lovára, megalapította a tartalékos egységet. Feleségét, Mariát 1927-ben ismerte meg, amint épp egy tájképet festett Krupa új iskolájának egyik színdarabjához, és udvarolni kezdett neki, orgonacsokrokat csempészve be a nő hálószobájának ablakán.

Witold és Maria nem sokkal az esküvőjük után, 1931 körül
A Pilecki család tulajdona

A pár 1931-ben házasodott össze, és egy évre rá megszületett a fiuk, Andrzej, majd tizenkét hónappal később a lányuk, Zofia. Az apaság előhozta Witoldból a gondoskodó szülőt. Miután Maria Zofia születése után ágynak esett, Witold látta el a gyerekeket. Később ő tanította meg őket lovagolni és úszni a ház melletti tóban. Esténként színdarabokat adtak elő Mariának, miután az hazaért a munkából.¹¹

Witold, Maria, Andrzej és Zofia 1935 körül
A Pilecki család tulajdona

Witold békés családi életét azonban beárnyékolták azok a politikai viharok, amelyek a 30-as éveket jellemezték az országban, és Witoldot aggasztotta a helyzet. Lengyelország ezeréves fennállása során Európa egyik legpluralistább és legtoleránsabb társadalma volt. Azonban ez az 1918 után létrejött átrendeződés a 123 éves megosztottságot követően egy olyan országot teremtett, amely küzdött identitásának megtalálásáért. A nacionalisták és a vallási vezetők egyre inkább leszűkítették a lengyelség fogalmát, etnikai és katolikus alapokra helyezve azt. Feldarabolták és elnyomták azokat az ukrán és belorusz kisebbségi csoportokat, amelyek több jogot követeltek maguknak, miközben a zsidókat – akik a háború előtti lengyel lakosság nagyjából egy tizedét képviselték – gazdasági ellenfeleknek titulálták, megkülönböztették őket az iskolákban és az üzleti életben, és sokukat emigrációba kényszerítették. Bizonyos nacionalista körök saját kezükbe vették a dolgokat, bojkottot sürgettek zsidó üzletek ellen, betörték a zsidók által vezetett édességboltok és ügyvédi irodák kirakatait, zsinagógákat támadtak meg. A főtéren volt betört kirakatu üzletekkel, amit az országból elmenekült zsidók hagytak hátra.¹²

Witoldnak nem tetszett ez a politika, sem ahogy a politikusok manipulálták a véleménykülönbségeket. Az ő családjában a régi lengyel rendszert vágyta vissza, amikor Lengyelország még független volt, és a kultúra központja. Ezzel együtt azonban ő is a saját korában élt, és a saját társadalmi osztályához tartozott. Valószínűleg ő is paternalista nézeteket vallott saját helyi lengyel és belorusz parasztjait illetően, és osztotta az akkor uralkodó antiszemita nézeteket. Patrióta érzelmei miatt mégis minden olyan csoporttal és etnikummal szimpatizált, akik magukénak vallották a lengyel ügyet. Úgy érezte, mindenkinek össze kell fogni, hogy legyőzzék a náci fenyegetést.¹³

Miután Witold lóra szállt, sebesen elszáguldott a 2 kilométerre lévő Krupába, ahonnan minden biztonnal felhívta Mariát az egyik olyan házból, ahol volt telefon. Ezután ellovagolt a házuk mellett lévő gyakorlótérre, hogy összegyűjtse embereit és a felszereléseit. Witold a lidai ezredparancsnoki főhadiszállásról kapott lőszert és vésztartalékba élelmiszert, de a többi élelmet a helyi közösségtől kellett összegyűjtenie: kenyeret, búzadarát, kolbászt, szalonnát, krumplit, hagymát, kávé, lisztet és szárított füveket, ecetet és sót. A lovaknak hetente minimum 30 kg zabra volt szükségük. Nem mindenki adakozott szívesen a faluból, hiszen nekik maguknak is alig volt élelmük, ráadásul hihetetlen nagy hőségben kellett felpakolni a kocsikat a ház udvarán.¹⁴

Witold felajánlotta a házat tisziszállásnak, és nem volt már otthon, amikor másnap este Maria hazaért a gyerekekkel. Kimelegedve és elcsigázottan érkeztek haza, ahol minden ágyban katonák szundikáltak. Mariát ez enyhén szólva felbosszantotta. Hosszú út állt mögöttük. A vonat annyira zsúfolt volt, hogy a kisbabákat az ablakon át adták be a fölkékbe, és útközben folyton meg kellett állni, hogy áthaladhassanak a katonai alakulatok. Witoldnak azonnal haza kellett mennie a földről, hogy felkészítse az embereit az indulásra.¹⁵

Maria még mindig dühös volt, amikor arra a hírre ébredt, hogy parasztok kisebb csoportja feltörte a csomagszállító vagon, és ellopott több csomagot. Ennek ellenére Witold kedvenc ruháját vette fel a krupai búcsúzáshoz, és a gyerekeket, Andrzejt és Zofiát is vasárnapi ruhába öltöztette. A falusi gyerekek az iskola előtt gyülekeztek, és Krupa egyetlen főutcája megtelt búcsúzkodókkal, akik zászlókat és zsebkendőket lengettek. Hangos üdvözlő kiáltásokkal éltették Witoldot, aki

végiglovagolt az utcán az egységével. Witold khaki uniformist viselt, a derekára pisztolyt és kardot kötött.¹⁶

A családja előtt elhaladva nem nézett le rájuk, de amint az egység eltávolodott, és a tömeg kezdett feloszlani, visszagaloppozott hozzájuk, és kipirult arccal megállt előttük. Mariát nem hagyta teljesen magára, mert ott maradt vele Witold nővére és Józefa, a láncdohányos házvezetőnő is, hogy vigyázzon rájuk. A németek az elmúlt háborúban rengeteg szörnyűséget követtek el a civil lakosság ellen. Witold búcsúzóul megölelte és megcsókolta a gyerekeket. Maria rakoncátlan barna fürtjeit a fejére tűzte, kirúszosza a száját, és próbálta megállni, hogy sírni kezdjen.¹⁷

Witold Bajka nevű lovával díszfelvonuláson, 1930 körül

A Pilecki család tulajdona

– Két hét múlva hazajövök – mondta nekik Witold. Azt aligha mondhatta volna, hogy aki lóháton próbál szembesze-
gülni Európa leghatalmasabb katonai gépezetével, szerencsés-
nek mondható, ha megéri a következő pár napot. Hitler egy

3,7 milliós hadseregnek parancsolt, ami majdnem kétszerese volt a lengyelekének, kétezerrel több tankkal és csaknem tízszeres mennyiségű harci repülővel és bombázóval rendelkezett. Ráadásul a két országot semmiféle természetes határ nem választotta el egymástól mintegy 1600 km hosszan, a Tátrától délen egészen a Balti-tenger partjáig északon. A lengyelek egyetlen reménye az volt, hogy kitartanak addig, amíg a szövetségesek, a britek és a franciák nyugatról támadást indítanak, és ezzel két frontot nyitnak meg a németek előtt a háborúban.¹⁸

Witold ezután a házukhoz közeli temetőbe ment, hogy megkeresse a szülei sírját. Az apja már sok évvel korábban meghalt, de az édesanyját csak néhány hónappal azelőtt temette el. Kikötötte a lovát egy fához, előhúzta kardját a hüvelyből és szalutált vele. Azután indult is tovább, miközben eltűnődött, vajon látja-e még valaha az út szélén magasló nyárfákat. De talán a lelke mélyén kicsit izgatott is volt, hogy visszatérhet a csatába, akár a szükség hívta, akár a szenvedélye.¹⁹

Witold a barakkoknál érte utol az embereit Lidában. Egy másik egységgel együtt felsorakoztak a felvonuláshoz, miközben egy pap végigsétált előttük, és szentelt vizet szórt rájuk. Witold a búcsúztatásukra összegyűlt tömeg sorain keresztül megpillantotta a vagonokat, amelyek rájuk vártak. Az emberei többnyire izgatottak voltak, elragadta őket a lelkesedés, hogy háborúba lovagolnak. Ő nem volt nyugodt. Az ezred parancsnoka lelkesítő beszédet mondott, a tábori zenekar is zenélt, de mire Witold egysége felpakolta a lovakat és az ellátmányt a vagonokra, és elhelyezkedett a tehervonatra felpakolt szalmán, a zenészek már rég befejezték a zenélést, a városlakók pedig hazatértek otthonaikba.²⁰

A vonat végül sötétedés után indult el. A Varsóig tartó mintegy 400 kilométeres út közben számtalanszor megálltak, döcögve haladtak tovább. Augusztus 30-án éjfél körül érkez-

tek meg Varsóba. Witold a fülkéből megpillantotta a várost: a kávézók és éttermek kirakata bedeszkázva a német légitámadások miatt, az emberek gázálarcokkal a vállukon jártak az utcákon, nem bírtak aludni a melegtől és a félelemtől. Ahogy a sereg áthaladt előttük, integetve üdvözölték őket.²¹

A milliós főváros Európa egyik leggyorsabban növekvő metropolisza volt. A barokk stílusú paloták és a Visztula folyóra néző, pasztellszínű óváros Varsó múltját idézte, míg a felállványozott épületek, a daruk és a szántóföldben végződő, félig befejezett utcák már az elképzelt jövőt vetítették előre. A város az idő tájt New York után a zsidó kultúra egyik leggazdagabb központja volt, pezsgő zenei és színházi élettel, amit felduzzasztott a náci Németországból elmenekült zsidóság, jiddis és héber sajtóorgánumok, több politikai és vallási mozgalom, a szekuláris cionistáktól kezdve, akik Izraelről álmodoztak, egészen a haszidokig, akik csodákról beszéltek Lengyelországban.²²

A varsói főpályaudvar zsúfolásig telt katonákkal, vonatokra szálltak fel, vagy épp a földön fekvő támaszkodtak hátizsákjuknak, és aludni próbáltak. A vasúti rendszert teljesen leterhelte a több mint 1 millió lengyel katona elszállítása a német határ különböző gyülekezőpontjaira.

Witold és az emberei végre elérték Sochaczewet, ahol le szálltak, újabb 50 kilométerre nyugatra, három nappal azután, hogy elhagyták Lidát. Még jó 150 kilométeres menetelés állt előttük, hogy elérjék a pozíciójukat egy kis városka, Piotrków Trybunalski mellett, a Varsóba vezető főútvonal őrzésére. A hosszú menet több ezer emberből állt, és számtalan lerobbant vagon állta útjukat. Witold egysége lóháton ügetett végig a szántóföldeken, de a többiek kénytelenek voltak gyalogosan masírozni egész álló nap, és még sötétedés után is, mire végül elérték a végcéljukat. „Irigykedve nézzük

John Gilkes

a lovasságot, ahogy galoppoznak, mintha valami parádéra mennének, egyenes háttal, büszke tekintettel ülve a nyeregben.” – jegyezte föl az egyik katona, akinek gyalogolnia kellett.²³

Másnap reggel, szeptember 1-jén, Witold megpillantotta a német Heinkel, Dornier és Junker bombázók első hullámát felbukkanni a horizonton, a gépek törzsén megvillant a reggeli nap fénye. Többségük egész magasan szállt, Varsó felé vették az irányt, de az egyik alacsonyabban repült át az út felett, és tüzet nyitott. Egy szerencsés lövéssel sikerült lelőni a gépet, ami tompa zúgással az egyik közeli szántóföldre zuhant, és ez rövid időre felvillanyozta a katonákat. Ám eljött az este, és ők még mindig meneteltek, aztán másnap megint továbbmentek. Kezdték ugyanolyan rongyosnak és fáradtnak tűnni, mint a menekültek, akiket út közben elhagytak. Aztán végül szeptember 4-én este megpihentek egy kis időre – több mint egy hét telt el a mobilizáció óta – Piotrków Trybunalski Erdeiben. A frontról kevés konkrét hír érkezett, de rengeteg mendemonda keringett arról, hogy a németek gyors ütemben törnek előre. A talaj beleremegett a távoli tüzérségi lövések erejébe.²⁴

Másnap reggel egy nyitott Fiat terepjáróval megjelent Witold parancsnoka, Mieczysław Gawryłkiewicz őrnagy, és parancsot adott a csapatoknak, hogy a város déli részén vegyék fel pozíciójukat. Gawryłkiewicz meghagyta Witoldnak, hogy továbbra is az úton masírozzanak, ne az erdőben. Witold tudta, hogy ezzel könnyű célponttá válnak, de engedelmeskedett a parancsnak. Alighogy elindultak, elhúzott felettük egy német bombázó, majd néhány perccel később fél tucat további géppel jött vissza, és támadást indítottak az egység ellen.

Witold egysége letért az útról, egy árokba húzták lovaikat, miközben potyogtak rájuk a bombák az égből. A gépek ezután gépfegyverekkel lőttek rájuk egy sorozatot, majd elrepültek.

Senki nem sebesült meg, de kaptak egy ízelítőt abból, ami még ezután következett.²⁵

*

Witold végignézte azt a pokoli pusztítást, ami Piotrków Trybulanski központját érte, amikor aznap este végigment a városon az embereivel. Néhány mérföldnyire vertek tábornagy domboldalon, ahonnan nyugat felé, a német határra láttak, aztán nyolc lovasával járőrözni indultak. Az erdőből Witold megpillantotta az első német katonákat: egy felfegyverzett felderítő alakulatot, amit egy keskeny patak túlsó partján álló kis faluban vetettek be. Visszalovagolt és kiállított egy őrt, aztán figyelte, ahogy az égő város lángjai megvilágítják az eget. Másnap megkezdődtek a harcok. Witold emberei tudták, hogy talán ez az utolsó éjszakájuk, ezért a családjukról és a szeretteikről beszélgettek. Aztán egyenként mindenki lefeküdt aludni.²⁶

Witold azonban nem is sejtette, hogy alakulatával közvetlenül a Varsóba tartó első és negyedik német Panzer divízió legfőbb útvonalán helyezkednek el. A németek Kłobucknál már áttörték a lengyel védvonalakat, és nagyjából 100 kilométert haladtak előre a harcok első napjaiban. A lengyeleknek nem volt elég erejük ellenállni az új német Blitzkrieg taktikával szemben, amely masszív tankokkal tört előre, és Stuka zuhanó bombázókkal támogatta meg a sereget. A Lidából érkező csapatok felé több mint hatszáz Panzer közeledett, jóval nagyobb sebességgel, mint ahogy a lovak vágatni tudtak.²⁷

Napkeltekor Witold megkapta a parancsot, hogy húzódjanak vissza az erdőbe Proszenie közelében, ami egy aprócska kis falu volt Piotrków Trybulanskytól 10 kilométerre északkeletre. Itt állította fel főhadiszállását a divízió, és ide hozták az ellátmányukat. Nem sokkal ezután megkezdődött a német támadás. Az erdőben tüzéségi bombákkal lőttek rájuk, a fába fúródó

lövedékek szigonyszerű faszilánkokkal tűzdelték tele a katonák és a lovak testét. Keleten ennél is rosszabb volt a bombázás, ahol egyetlen alakulat őrizte a városba vezető útvonalat. Az egység menedéket keresett, ahol csak tudott, de elterjedt a hír, hogy a Panzerek áttörték a frontvonalat, így a főhadiszállás sürgős visszavonulásba kezdett a fő út mentén Varsóba. Witold hátul biztosította a menetet a visszavonulás alatt, a csomagszállító vagon mögött. Alig néhány kilométert tehettek meg, amikor dugóba kerültek, ahogy megpróbáltak átkelni egy szűk hídon Wołbórz városánál. De a sötétedés beálltával legalább abbamaradt a bombázás.²⁸

Nem sokkal este nyolc óra után tankok dőrejére lettek figyelmesek, és reagálni már nem maradt idejük, mert olyan erővel törtek rájuk a Panzerek, hogy akik leghátul voltak, lerepültek a lovaikról, a többieket pedig azonnal letarolta a heves ágyútűz. Witold alatt megrogyott a lova, Bajka, miután több golyó is eltalálta. Witold kiszabadította magát, és egy árokba gurult, ott feküdt a még remegő állat mellett, miközben a tankok 7,92 mm-es lövedékekkel lőtték a katonákat, és lebombázták az út mentén álló házakat.²⁹

Witold ösztönei azt súgták, hogy maradjon végig mozdulatlan, de szenvedés volt hallgatni a kiáltásokat és nyögéseket, ahogy az embereit halomra mészárolták. Egy idő után elcsendesedtek a lövések, Witold pedig kiverelkedte magát a tetemek közül. A város melletti sötét szántóföldeken alig egy tucatnyi túlélőt és lovat talált. A támadás csak néhány percig tartott, de a legtöbb embere odaveszett: meghaltak, megsebesültek vagy foglyul ejtették őket. Witold a túlélőkkel indult tovább Varsó felé, és tudta, hogy minden elveszik, ha a fővárost nem sikerül megtartaniuk.³⁰

Eleinte úgy tűnt, mintha a frontvonal mögött lennének. Hitler parancsára, hogy a lengyeleket megsemmisítsék, a német

katonaság a menekülő civileket bombázta és lőtte, az út mentén rengeteg halott hevert a csomagokkal és bútorokkal megpakolt kocsik mellett. Ahogy közeledtek Varsó felé, másnap az út megtelt élő emberekkel, és Witold rádöbbsent, hogy a németek elé került. A vállukon csomagokat cipelő vagy állatokat terelő tömegek, nők, férfiak és gyermekek idegesen pillantgattak az ég felé.³¹

*

Witold szeptember 6-án este lovagolt be Varsóba. Nem volt rádiója, és nem tudta pontosan, mekkora méreteket öltött máshol a pusztítás: a németek több ponton is áttörték a lengyel vonalakat, és gyors ütemben kezdték bekeríteni Varsót. Bármelyik pillanatban számítani lehetett az előőrseikre. Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak, de még semmilyen lépést nem tettek. A lengyel kormány már elmenekült, és a városban tartózkodó brit delegáció is ezt tervezte.³²

„A nagykövetség épületében a nagykövet borosrekeszei elhagyatottan heverték a folyosón, az inasa könnyes szemmel állt mellettük, a lépcsőkön pedig több személyes holmi hevert szanaszét, többek között egy vadonatúj pólós csizma” – emlékezett vissza Peter Wilkinson, a delegáció egyik tagja, aki gondoskodott róla, hogy a követség kitűnő borkészletét indulás előtt még felpakolják az öttonnás teherautóra.³³

Witold egyetlen ponton találkozott védelemmel, miközben belovagolt a városközpontba, és megpillantott néhány felborított villamoskocsit, amivel elbarikádozták az utat. Az utcán civilek rohantak el mellettük, olyan öltözékben, mintha az egész szekrényt magukra vették volna rétegekben, vagy mintha síelni indultak volna feltűnő sálakban és nadrágokban. A járdákon egyenesen a frontról érkező katonák ültek kimerülten. Elég volt rájuk nézni és látni, milyen elcsigázottak és közömbösek,

hogy tudjuk, mi történt velük. Még a légitámadást jelző szirénák is hallgattak. Witold megállított egy vadászsapkás, cigaretázó férfit, hogy útbaigazítást kérjen. A férfi németül válaszolt, önelégült mosollyal az arcán. Ő is tagja volt annak a tekintélyes nagyságú német lakosságnak, akiket a náci vezetés arra ösztökölt, hogy lengyel szomszédaik ellen forduljanak. Witold felbőszülten vágta képen a férfit kardja lapos pengéjével, aztán továbblovagolt.³⁴

A varsói katonai főhadiszállást végül a Krakowskie Przedmieście utcában találta meg, a királyi vár közelében, és ott értesült arról, hogy a város védelmét tervezik, és a civileket is bevonják a barikádok építésébe és a megszállásra való felkészülésbe. Witold lovának adtak zabot és szalmát, ő azonban nem kapott semmilyen világos utasítást arra, hogy melyik egységhez csatlakozzon, vagy mit tegyen ezután. Úgy döntött, jobb lesz, ha hátramarad, és csatlakozik valamelyik lengyel csapathoz, akiket keleten csoportosítottak át, hogy felkészüljenek egy ellenesapásra. Szeptember 9-ére a németek szinte teljesen bekerítették a várost. Witoldnak és az embereinek sikerült kijutnia Łuków városába, Varsótól délkeletre 100 kilométer távolságra, ahol úgy tudta, hogy találkozhat a lengyel hadvezetéssel. Mire Witold odaért, a kisvárost teljesen lebombázták, és a földdel tették egyenlővé. Az egyik bombatölcsér peremén ott feküdt egy nő, szoknyáját a feje fölé fújta a légáramlat, és felfedte sapadt fehér combjait, mellette egy szétroncsolt lótetem hevert.³⁵

Łukówban Witold azt a hírt kapta, hogy a parancsnokai a következő városba menekültek tovább, de mire odaért, megint csak ugyanez a hír fogadta. És ez így ment tovább minden újabb helyen, amit lebombáztak és elhagytak. A németek stratégiája az volt, hogy jóval a szárazföldi csapatok érkezése előtt lecsaptak a városokra és az infrastruktúrára, hogy megakadályozzák a legyelek újrarendeződését. Még Witold távoli

szülővárosának, Lidának a vasútállomását is megtámadták. Az utakat elárasztották a civilek és a katonák, akiket zuhanóbombázókkal üldöztek végig kelet felé. „Nem vagyunk többé egy csapat, osztag vagy üteg – emlékszik vissza az egyik katona. – Csak különálló személyek, akik csoportosan menetelnek egy teljességgel meghatározhatatlan cél felé.”³⁶

Az igazság elkerülhetetlenné vált. Witold tudta, hogy Lengyelország újra elveszítette a függetlenségét, és most azzal a kérdéssel kellett szembenéznie – ahogy az összes lengyelnek –, hogy megadja-e magát, vagy tovább harcoljon abban a tudatban, hogy teljesen fölösleges. A német bombázók Varsótól 240 kilométerre keletre, Włodawánál újra rájuk találtak, de Witold ott legalább találkozott egy tiszttel, akivel még egy bolsevik kampány idején ismerkedett meg. A tiszt Jan Włodarkiewicz őrnagy volt, aki épp egy ellentámadást készített elő. Az alacsony, zömök testalkatú őrnagy, aki inkább egy bokszolóra hasonlított, azt a parancsot kapta, hogy a magyar határnál gyülekezzenek. Witoldhoz hasonlóan ő is kóborló katonákat gyűjtött össze, és belőlük alkotott csapatot. Csakhogy útközben a határ felé összetalálkoztak Gawrylkiewicz őrnaggal, aki még sofőrrel közlekedett, és további parancsnokok is vele voltak saját kocsijukkal. A tisztek meglepően kisimultnak tunktek, és elmagyarázták, hogy terveik szerint az országon kívül akarják újraszervezni magukat, hogy folytassák a harcot. Witold szemében ez dezertálásnak számított, és tiltakozott, de a tisztek csak megvonták a vállukat és elhajtottak.³⁷

Witold és Jan ezzel magukra maradtak, hogy előálljanak egy saját tervvel. Nem volt értelme tovább folytatni az utat a határ felé, mert biztosra vehető volt, hogy a németek előbb-utóbb figyelnek arra a területre. Így inkább az erdőbe vették be magukat, ahonnan rajtaütésszerű támadásokat tudtak szervezni, és talán összegyűjthetnek egy kisebb alakulatot hasonló gondol-

kodású emberekből egy nagyobb művelethez. A következő napokban több német konvoj ellen is támadást intéztek, sőt még egy kisebb leszállópályát is megtámadtak, és felrobbantottak egy repülőt, de Witold tudta, hogy az ilyen támadásokkal nem sokat érnek el. A németek szinte mindenütt ellenőrzőpontokat állítottak fel, ezért Witoldék arra kényszerültek, hogy mélyen az erdőben maradjanak, ott szerezzenek élelmet egy-egy elszigetelt parasztházból. A dolgokat csak súlyosbította, hogy folyamatosan esett az eső. Witoldnak és az embereinek patakokban folyt végig a hátán a víz, a lábuk pedig bokáig süppedt a sárba.³⁸

Szeptember végén megtudták, hogy a szovjet erők kelet felől átlépték a lengyel határt. Sztálin azt állította, hogy ezt a lengyel kisebbségek védelmében teszi, de a legtöbb lengyel számára egyértelmű volt a szándéka: a szovjet diktátor a fejébe vette, hogy ő is szerez valamit a zsákmányból. Ezzel gyakorlatilag elszállt minden remény arra, hogy Witoldnak sikerüljön összeszednie elég embert egy rajtaütésszerű támadáshoz. Közben más miatt is aggódnia kellett: mivel a családja arról volt ismert, hogy ellenszegült az oroszoknak, Maria és a gyerekek szinte biztosan veszélybe kerültek.³⁹

Szeptember 28-án végleg bekerítették Varsót. A város még két hétig tartotta magát, ami Hitlert nagyon feldühítette, ezért megparancsolta tábornokainak, hogy bombákkal sötétítsék el Varsó felett az eget, és rendezzenek vérfürdőt a civil lakosság körében. Ennek eredményeképpen a légi és földi bombázások negyvenezer halálos áldozatot hoztak, és a város épületeinek egyötödét lerombolták vagy súlyosan megrongálták. A bombázás nem kímélte az iskolákat, kórházakat és templomokat sem. Az óváros teljesen elpusztult, és azzal együtt a város új operaházából, ami Európában a legnagyobb volt, csupán néhány oszlop maradt. A törmelék között tízezrek maradtak hajléktalanul, és fedél nélkül.⁴⁰

Witold csak elmondásokból értesült a városban történt pusztításról. Jannal együtt Lubartów mellett bujkált az erdőben, koszosan és borotvátlanul, és itt vált számára világossá, hogy az ország visszaszerzéséért vívott harcot nem ott, hanem Varsóban, a hatalom központjában lehet megkezdeni. Embe-reiknek megparancsolták, hogy ássák el a fegyvereiket, majd katonai uniformisukat civil ruhákra váltották, amit a helyiektől kaptak. Witoldnak egy kopott báránybőr kabát jutott.⁴¹

Miután újra nyugat felé indultak, az emberek egyesével-kettesével vették az irányt hazafelé. Mielőtt Varsóba értek, Witold úgy döntött, tesz egy kitérőt Ostrów Mazowieckába, amely a fővárostól 100 kilométerre északra feküdt. Ebben a városban lakott Maria édesanyja, Franciszka, és Witold abban reménykedett, hogy ott találja majd a feleségét és a gyerekeket. Jannal kezét fogták, és megbeszélték, hogy néhány hét múlva Varsóban találkozni Jan anyjának a lakásán. „Befejezzük, amit elkezdtünk” – ígérte Jan.⁴²

*

Witold a szántóföldeken indult útnak, és több napon át ment árkon-bokron keresztül, mire elérte a Bug folyót Ostrów Mazowiecka közelében. A sebes sodrású folyó nemrégiben lett az új határvonal a német és szovjet erők között. A folyónak Witold felőli partján orosz csapatok járőröztek. Witold megvárta, míg besötétedik, aztán az egyik helyi horgászt rávette, hogy vigye át a túlsó partra két járőrözés között. A csónak billegve szelte a vizet, de elérték a túlsó partot, ahol a németek szögesdrót kerítést emeltek több ponton. Witold talált egy helyet, ahol átbújhatott a kerítésen, és sietve elindult Ostrów Mazowiecka felé, onnan csupán néhány kilométer távolságra.⁴³

A városban kísérteties csend uralkodott. A tizenhétézres lakosság fele zsidó volt, és a legtöbben átmenekültek a szovje-

tek által elfoglalt területekre. Üzleteiket és otthonaikat kifosztották, és több esetben lengyel családok költöztek a helyükre. Franciszka a külvárosban lakott egy parasztházban. Witold az érkezésekor német járműveket látott parkolni a szemben álló sörfőzde udvarán, ahol a német titkosrendőrség, a Gestapo alakította ki főhadiszállását. Az anyósa házát ezért a hátsó bejáraton közelítette meg. Franciszkát otthon találta – életben volt és biztonságban –, de Mariáról semmit nem tudott. Witold lefeküdt a nappali kanapéjára aludni, Franciszka pedig töltött magának egy erős italt.⁴⁴

Az Ostrowski család háza

Az elkövetkező napokban Witold megtudta, hogy a náci miféle brutális, rasszista törvényeket erőltettek a városra. A németek több száz embert elfogtak, az iskola tornatermébe zárták őket, majd a csoportot származásuk alapján nem zsidó lengyelekre és zsidókra osztották ketté. A katolikusok nagy részét ezután szabadon engedték, de a zsidókat munkaszolgálatra osztották be. Arra buzdították a nem zsidó lengyeleket, hogy bántalmazzák és üssék a zsidókat, és fosztogassanak az

üzleteikben. Miközben a zsidó családokat kilakoltatták otthonaikból, több katolikus család hangosan gúnyolta őket. De a lakosság többsége nem volt hajlandó engedelmeskedni a német parancsnak. A város polgármestere a saját pincéjében bújtatott el egy családot. Maria családja is megtette, amit tudott, engedte, hogy a városból kimenekülő zsidók almát vigyenek magukkal a gyümölcsösből.⁴⁵

Witold nem sokat írt az Ostrów Mazowieckában töltött időről. Minden bizonnyal megdöbbenette a helyiek körében megnyilvánuló nyílt antiszemitizmus, amivel világosan a németek kezére játszottak. Ébredéskor minden reggel azért imádkozott, hogy Maria besétáljon az ajtón a gyerekekkel, és esténként úgy hunyta be a szemét, hogy a legrosszabbtól rettegett.⁴⁶

Idővel bizonyára rájött, hogy Maria Krupában maradt, és talán barátoknál kapott menedéket. Witold ekkor választás elé került: vagy megvárja a családját, vagy folytatja a harcot a németek ellen. Nem sok esély volt arra, hogy megtalálja őket, ha útnak indultak, hiszen a határon rengeteg menekült áramlott keresztül. Mindenesetre világos volt a döntés: az országot választotta a család előtt. November 1-jének reggelén kölcsönkért egy biciklit, és elindult a Varsóig vezető hosszú úton, hogy találkozzék Jannel. Mindenszentek napja volt, és a temetőkben mindenhol gyertyák világítottak, az élők pedig a holtakért imádkoztak, de Witoldnak erre most nem volt ideje: Varsó felé vette az útját, hogy harcoljon.⁴⁷